

HATIRALAR IŞIĞINDA CENGİZ AYTMATOV VE ESERLERİ

Mayramgül DIYKANBAYEVA*

Öz

Kırgız Edebiyatı denince akla ilk gelen isim şüphesiz Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov, dünyada en çok okunan yazarlar arasında yer alır. Yazarın eserleri dünya okuyucularının ilgisini hem edebî hem felsefi derinliğiyle çekmiştir. Eserleri 170'ten fazla dile çevrilmiş, toplam baskı sayısı 60 milyonu geçmiştir.

Cengiz Aytmatov, Tanrı Dağlarının eteklerini yurt edinen Kırgız adlı köklü bir Türk boyunun varlığını dünyaya duyurmuş bir isimdir. Babası Törökül Aytmatov, Cengiz Aytmatov henüz dokuz yaşındayken 1937 yılında "Pantürkist" suçlaması ile tutuklanmış, 1938 yılında da gizlice öldürülmüştür. Annesi Nagima Aytmatova ise hayatının sonuna kadar eşi Törökül'u beklemiş, uzun süre çektiği bir hastalıktan dolayı 1972'de vefat etmiştir.

Bu çalışmada yazarın hayatı ve eserleri kendi hatıraları ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca 1937 - 1938 yıllarında Stalin'in zulmüne uğrayan Kırgız aydınlarının gizlice gömüldüğü toplu mezarla ilgili bilgiler de resimleriyle beraber dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kırgız edebiyatı, Cengiz Aytmatov, Törökül Aytmatov, pantürkist, toplu mezar.

CENGİZ AYTMATOV AND HIS WORKS IN THE LIGHT OF MEMORIES

Abstract

When talking about Kırgız literature, the first name that comes to mind is of course Cengiz Aytmatov. Aytmatov is located among the most read authors in the world. The author's works has attracted attentions of the world readers with both its literary and philosophical depth. His works have been translated more than 170 languages, the total number of prints has exceeded 60 million.

Cengiz Aytmatov is name who was announced to the world presence of rooted a Turkic tribe called Kyrgyz which obtained homeland the foothills of Tanrı Dağları. His father Törökül Aytmatov, when Cengiz Aytmatov was just nine years old, in 1937, was arrested due to regarding as "Pantürkist" and in 1938 was killed secretly. As to his mother Nagime Aytmatova, she waited her husband Törökül until the end of her life, in 1968 passed away due to an illness suffered from the long time.

In this study, the author's life and works were tried to evaluate in the light of his own memories. As well as, in 1937- 1938, informations related to mass grave that were secretly buried Kyrgyz intellectuals who persecuted by Stalin have been presented to the attentions with its images.

Keywords: Kyrgyz literature, Cengiz Aytmatov, Törökül Aytmatov, pantürkist, mass grave.

* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, mayramgul@hotmail.com.

İnsan için en zor olan şey,

her gün insan kalmaktır C. Aytmatov

20. yüzyılın önemli yazarlarından birisi olan Cengiz Aytmatov 12 Aralık 1928'de Manas'ın karargâhının bulunduğu inanan Talas vadisindeki Şeker köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Törökül Aytmatov devlet adamı, annesi Kırgızistan'ın Isık Göl bölgesinde doğmuş Tatar asıllı Nagima Aytmatova da öğretmendir. Ailenin dört çocuktan ilki olan Cengiz Aytmatov'un İlgiz isimli bir erkek, Lyutsiya ve Roza isimli iki kız kardeşi vardır.

Cengiz Aytmatov'un çocukluk hatıralarında babaannesi Ayımkan önemli bir kahramandır. Yazarın babaannesi Ayımkan, Kırgız gelenek göreneklerine bağlı bir hanımdır. Halk türkülerini, ağıtları, masalları çok iyi bilir. Cengiz Aytmatov babaannesi Ayımkan'ın masallarını ve türkülerini dinleyerek büyür. Ayımkan Hanım halk arasında saygı gören birisidir. Yazar, 5-6 yaşlarında iken yaşadığı ve ömrünün sonuna kadar unutamadığı bir olayı şu şekilde anlatır:

Yaz mevsimiydi. Büyükannem beni kendisiyle beraber yaylaya götürmüştü. Upuzun göç kervanı ile beraber biz de gidiyorduk. Babaannem beni ayrı bir taya bindirmişti. Sanki bu göç, Şeker köyünün geleneğini devam ettiren en son göç olmuştu. Çünkü o zamanlar kolhozlaştırma siyaseti bütün hızıyla devam ediyordu. Büyük büyük Kırgız çadırları develere yüklenerek yaylaya getirilirdi. Göçün kuralları olurdu. Herkes bu kurallara uymak zorundaydı. Bu göçler benim çocukluk dünyamda güzel hatıralar bırakmıştı. Evet, Kırgızlar yazın yüce dağlara çadırlarını kurar, güzün kışlaklarına geri dönerlerdi. Biz yayladayken bir kere dişim çok ağrıyordu. Dayanamıyordum. Kimse bana yardım edemiyordu. Yaylada diş doktorunu nereden bulacaksınız. Dişim gece gündüz ağrıyordu. Ayımkan babaannem ağrıyan dişime ısıtılmış taş basıyor, ağzımı tuzlu su ile çalkalıyor, çeşitli otlardan ilaç yapıyordu ama fayda etmiyordu. Çocuklar ise her zamanki gibi masmavi gökyüzünün altında, yemyeşil çimenlerin üzerinde hiç durmadan yalın ayak koşarak oynuyorlardı. Ben ise dişimin ağrısı geçince çocuklara katılıp oynuyor, ağrı tekrar başlayınca yeşil çimenlerde yuvarlanarak ağlıyordum. Ayımkan babaannem ne yapacağını şaşırılmıştı. Bir gün akrabalarımızdan birini komşu yaylaya tabip getirmek için gönderdi. Ben yine yerlerde yuvarlanarak ağlıyordum. Bir ara babaannem 'Geliyorlar!' dedi. Yerimden zıplayıp baktım, atlı iki adam geliyordu. Gelen adamlardan biri yaşlı ancak hareketli birisiydi. Üzerinde eski gibi görünen çok tuhaf giysisi vardı. Giysilerin üzerine hayvan derilerinden parçalar dikilmişti. Hemen çadıra girdi ve 'Çadırdaki kimse kalmasın!' dedi. Tabip beni yorgana sardı. Bir kandil yakıp önüme getirdi, 'Ağzını açıp kandile yaklaştı.' dedi. Dediklerini yaptım. Üzerime bir yorgan daha örttü, ben karanlıkta kaldım. Tabip ise benim anlamadığım bir dilden

konusuyor, tuhaf sesler çıkarıyordu. Ben onun şaman olduğunu nerden bileyim. İstek ve dileklerini bağıra bağıra söylüyordu. Belki bana kimse inanmayabilir ama kaç gündür gece gündüz ağrıyan dişlerimin ağrısı geçmişti. Sanki hiç dişim ağrımamış gibiydi. Tabip bana ‘Ağrıyor mu?’ diye sordu. ‘Hayır.’ dedim. ‘Biraz daha sabret.’ dedi. Biraz zaman geçince yorganı açtı. Önümde ufak ufak taşlar vardı. Tabip bana ‘Baksana şu solucanlara.’ dedi. Baktım, gerçekten de saç gibi ince, kımıl kımıl solucanlar gördüm. Sonradan diş doktorlarına insanın dişinde solucan olur mu diye sormuştum. Ancak doktorlar öyle bir şey olmadığını söylemişlerdi. Ben hâlâ bu olayı çözmüş değilim (Aytmatov, 2009: 411).

Yazar, babasıyla aynı kaderi paylaşan amcası Rıskulbek’i hayatının sonuna kadar hep anmıştır. “Rıskulbek amcam çok zeki ve eğitimliydi. Anlatılanlara göre bana Cengiz ismini Rıskulbek amcam vermiş. Bu da onun tarihi iyi bildiğini gösterir. Çünkü Kırgızlar çocuklarına tarihteki büyük insanların ismini vermeyi gelenek hâline getirmişlerdir” (Aytmatov, 2009: 405). Törökül Aytmatov’un en küçük kardeşi Rıskulbek de Stalin’in hışımına uğrayan aydınlardan biridir. Babaları tutuklandıktan sonra Cengiz Aytmatov ve kardeşlerine amcaları Rıskulbek bakar. Ancak bölge yöneticileri Rıskulbek’i de rahat bırakmazlar, sürekli çağırıp sorguya alırlar. Bu günler fazla uzun sürmez. 1937 yılının sonlarına doğru bir gece kapıyı polisler çalar. Yazar bununla ilgili bir hatırasında şöyle der:

O gece amcamın yanında yatmıştım. Nedense uyuyamıyordum, sebepsiz bilmediğim bir korku içindeydim. Amcam ise ‘Korkma, uyu.’ diyerek yorganı düzelterek üstümü örtüyordu. Ancak kendisi de hiç uyumuyordu. Gece yarısı kapı çalmıştı. Fersiz kandilin ışığında üç polisin amcamla sert sert konuştuklarını görüyor ve duyuyordum. Polislerin sert ve kızgın yüzlerini görünce, amcamın tesellisine rağmen tir tir titrediğim hâlâ aklımdadır. O gece amcamı polisler götürmüştü. O zaman Rıskulbek amcam sadece 25 yaşındaydı. Ondan sonra Rıskulbek amcamı bir daha görmedik. Sonradan Buryatya’da bir kampta öldüğünü duyduk (Aytmatov, 2009: 405).

Cengiz Aytmatov Sovyetler döneminde yaşamış bir yazardır. Dolayısıyla Sovyet toplumunun serüvenini kaleme almıştır. Ancak onun eserlerini sadece Sovyet halkları değil bütün dünya halkları da severek okumuşlardır. Aytmatov’un eserleri 170 civarında dile çevrilmiştir. Hatta bazı dillerde birkaç kere basılmıştır. Fransız yazarı Lui Aragon, Fransızcaya çevirdiği “Cemile” için “Dünyanın en güzel aşk hikâyesidir,” derken; Leipzig Üniversitesi öğretim üyesi Profesör Roland Opits: “Bizim zamanın insanları Cengiz Aytmatov’un eserlerinde” (Artıkbayev, 2004: 469) demiştir.

Cengiz Aytmatov Kırgız edebiyatını dünyaya tanıtmış bir isimdir. Sadece Kırgız edebiyatını değil, Kırgız adlı bir boyun varlığını ve onların hayat şartlarını, dinini, dilini, ideolojisini, hayat felsefesini dünyanın dikkatine sunmuştur.

Cengiz Aytmatov'un eserleri aracılığıyla dünya, Kırgızistan'ı, Kırgızları, Isık Göl'ü, Tanrı Dağlarını öğrendiler. Sadece Kırgızistan'da değil birçok ülkede çocuklarına Cengiz, Daniyar, Cemile, Asel, Tolgonay, Düşön isimlerini veren aileler olmuştur. Mesela Litvanyalı aile çocuklarına Daniyaris adını koymuştur (Artıkbaev, 2004: 459).

Cengiz Aytmatov bir aşk yazarıdır. Onun "Cemile"sine bütün erkekler âşık olmuş, "Gülsarı"sına bütün dünya binmiş, "Beyaz Gemi"si ile bütün çocuklar yolculuk yapmıştır. Yazar eserlerinde milletin öz malı olan masalları, efsaneleri, mitleri, destanları kısacası halk kültürünü en güzel bir şekilde kullanmıştır.

Cengiz Aytmatov eserlerini Kırgız ve Rus dillerinde yazmıştır. Rusça yazılmış olan eserlerini hemşerisi Aşım Cakıpbekov Kırgızcaya çevirmiştir. Aşım Cakıpbekov 1935 yılında Talas'a bağlı Şeker köyünde dünyaya gelmiştir. Cengiz Aytmatov ile Aşım Cakıpbekov aynı sosyal çevrede büyümüşlerdir. İlkokulu Şeker köyünde Cengiz Aytmatov'un "Birinci Mugalim" (İlk Öğretmen) eserinde anlatılan Düşön'ün okulunda okur Aşım Cakıpbekov. Sonra tahsiline Frunze'de Rus ve Tatar öğretmenlerinin ders verdiği okulda devam eder. Kırgızcayı çok iyi bilen Aşım Cakıpbekov Rusçayı da ileri derece öğrenir. Aşım Cakıpbekov, Cengiz Aytmatov'un eserlerini Kırgızcaya çevirmeye nasıl başladığını şöyle anlatır:

1976 yılıydı. Cengiz ağabey, 'Aşım, biliyorsun, zamanım çok az. Her işim saatiyle, dakikasıyla. Sen benim Rusça eserlerimi Kırgızcaya çevir. İsimlerini de sana bırakıyorum. İyice düşün ve sen koy. Vakit bulabilseydim kendim de yapardım. Ama biliyorsun...' dedi. İşte böylece Cengiz Aytmatov ile aynı köyün çocukları olmanın verdiği övünce ek olarak onun eserlerini Kırgızcaya çevirmek gibi yıllarca düşünsem aklıma gelemeyecek büyük şeref de bana nasip oldu. Büyük bir heyecanla bu görevi kabul ettiğimi hatırlıyorum. Önceleri kendisinin Kırgızca kaleme aldığı Cemile, Yüz Yüze, İlk Öğretmen ve Toprak Ana adlı eserlerini defalarca gece gündüz okudum. Amacım bir şekilde Aytmatov'un üslubunu yakalamaktı. Bu eserleri okurken beni hayretlere düşüren bir şeyin farkına vardım: Eserdeki her kahraman bizim Şeker köyündeki ihtiyar nineleri, dedeleri, genç kızları, delikanlıları, çocukları anlatıyordu. Ben ise üniversitede okuyordum. Yüksek tahsilli bir insan olacağım diye dilimizin kendi yöremize has özelliklerini unuttuğumu fark ettim. Cengiz ağabeyimin eserlerini defalarca okumam, küçüklüğümde toz toprak içinde orada burada oynarken köylülerden duyduğum, ruhumun derinliklerine kadar sinen kelimeleri yeniden hatırlamama sebep olmuştu. Böylece Cengiz ağabeyimin

izni ve ricasıyla onun hem hemşerisi hem kardeşi olarak birçok önemli eserini Kırgızcaya çevirdim (Cakıpbekov, 2008: 5).

Aşım Cakıpbekov, yazarın “Selvi Boylum Al Yazmalım”, “Erken Gelen Turnalar”, “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek”, “Kızıl Elma”, “Deve Gözü” adlı hikâyelerini, “Gülsarı”, “Beyaz Gemi”, “Gün Olur Asra Bedel”, “Dişi Kurdun Rüyalari” isimli romanlarını Kırgızcaya çevirmiştir.

Baba Törökul ve Ata Beyit

Ayakaltında kaldığı için insan adım,

Yaşadığım dönemi lanetliyorum S. Eraliyev (Aytmatova, 2007: 5)

Cengiz Aytmatov’un babası Törökul Aytmatov 1937 yılında Stalin tarafından milliyetçilikle suçlanarak esrarengiz bir şekilde yok edilen aydınlardan biridir.

27 Kasım 1937’de Törökul Aytmatov için tutuklama kararı çıkar. Bu tutuklama kararında “çok gizli” ibaresi bulunmaktadır. Karar Moskova’daki İçişleri Halk Komiserliğine gönderilir. Cengiz Aytmatov’un kardeşi İlgiz Aytmatov o günü şöyle hatırlar:

Biz evdeydik. Babam işinden her zamankinden erken geldi ve acilen Talas’a gitmemiz gerektiğini söyledi. Annem buna ikna olmadı. Bana göre annem de Kırgızistan’daki olaylardan haberdardı. Annem hep beraber dönelim dedi. Babam ise ‘Beni milliyetçi diye suçluyorlar. Benim burada kalmam gerek. Kaçmamalıyım. Beni tutuklarsa seni de rahat bırakmazlar. Çocukları çocuk esirgeme kurumuna verirlerse sonra onları bulamayız.’ dedi. Annem bu konuşmalardan sonra bizi alıp memlekete dönmeye razı oldu. Ancak babam bizim Frunze’ye değil de köyümüz Şeker’e gitmemiz gerektiğini sıkı sıkı tembih etti. Babam Frunze’nin de karışık olduğunu biliyormuş. Bizi Moskova’daki Kazan Otogarından uğurladı. O zaman Cengiz dokuz yaşındaydı, ben altı yaşındaydım, Lyutsiya üç yaşındaydı, Roza ise beş aylıktı. Ben küçük olmama rağmen ailemizin başına gelen belaları hissetmişim. Ondan sonra biz babamızı bir daha görmedik (Ormuşev, 1993: 61).

Törökul Aytmatov kendisi de hissettiği gibi 1 Aralık 1937’de Moskova’daki evinde tutuklanıp götürülür.

Cengiz Aytmatov’un babası Törökul Aytmatov’dan 1937 yılında tutuklandıktan sonra uzun zaman haber alınmaz. Çünkü Törökul Aytmatov’a mektuplaşma da yasaklanmıştır. Törökul Aytmatov’un ailesine de “halk düşmanının ailesi” olarak yıllarca baskı uygulanmıştır. Bunu Cengiz Aytmatov’un 1956 yılında yazdığı dilekçe de ispat etmektedir. Dilekçe şu şekildedir:

SSCB Askerî Başsavcılığına

Kırgız SSC Frunze şehri Kızıl-Asker semtinin sakini Cengiz Aytmatov'dan

Dilekçe

Yirmi yıldan beri babamızdan haber alamıyoruz. Yaşiyor mu, öldü mü, ne zaman hapse atıldı, vatana karşı bir suçu sabit oldu mu, olmadı mı bilmiyoruz. Bu soruları sormamızın sebebi şudur: Biz uzun yıllardır babamız ile ilgili olayları üzüntüyle hatırlıyoruz. Benim bildiğim kadarıyla babam vatani, milleti için çalışan biriydi. Biz gerçekleri bilmek istiyoruz. Bu durum sadece babamın hayatı için değil, bizim aile şerefimiz için de önemlidir. Ben evin en büyüğüyüm ve Kırgızistan'daki genç yazarlardan biriyim. Bütün şartlarım uymasına rağmen beni doktora kabul etmediler. Moskova'da mühendislik enstitüsünü bitiren erkek kardeşime de aynı muameleyi yaptılar. 1954 yılında liseyi bitiren kız kardeşim sınavlarında büyük başarılar göstermesine rağmen Moskova'daki hiçbir yüksekokul tarafından kabul edilmedi. Biz gerçekleri öğrenmek istiyoruz. Babamızın suçu neydi? Eğer babamızın suçu yoksa halk ve Parti önünde açığa çıkmasını istiyoruz (Ploskih, 1993: 22).

20. yüzyılın ilk yarısındaki etnik temizlik yirmi yılı aşkın bir süre devam etmiş ve bu dönemde sadece Kırgızistan'da dört bin üç yüz civarında aydın ortadan kaldırılmıştır. 1937-1938 yıllarında Stalin'in gazabına uğrayan ve yok edilmesine karar verilen Kırgız aydınları, Kırgızların deyimiyle "Kırgız'ın kaymakları" Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov başta olmak üzere Cusup Abdrahmanov, Kasım Tınıstanov, Bayalı İsakeev, Asanbay Camansariyev gibi insanlardı. Bunların arasından 137'sinin cesedi 1990 yılında Bişkek'e 30 km mesafedeki Çon-Taş köyünde bulunmuştur. Diğer zulüm kurbanlarının akıbeti ise belirsizliğini hâlâ korumaktadır.

Sovyet döneminde Çon-Taş köyünde çok iyi bir kayak merkezi bulunuyordu. Çon-Taş'ta otuzlu yıllarda üst seviye idarecilerin yazlık evleri ve iki katlı bir kerpiç fabrikası vardı. Yöneticiler buraya hafta sonları ve bayramlarda aileleriyle birlikte gelir dinlenirlerdi. Köyde onların ihtiyaçlarını karşılamak için büyük, küçükbaş hayvanlar ve tavuklar yetiştiriliyordu. Bu işlerin yapılması için yerli halktan işçi almışlardı. İşte aşağıda bahsedilecek olan Bübüyra Kıdıraliyeva'nın babası 1932-1940 yıllar arasında burada bekçi olarak çalışıyordu.

Stalin tarafından "halk düşmanları" diye suçlanan ve teker teker kurşuna dizilerek toplu olarak gömülen 137 kişinin esrarını ortaya çıkaran Bübüyra Kıdıraliyeva bugün 87 yaşındadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Bübüyra Kıdıraliyeva'nın yıllardır sakladığı sırrın faş edilmesine sebep olmuştur.

Meselenin daha iyi anlaşılması için baştan anlatalım: Bübüyra Kıdıraliyeva'nın babası Abıkan, dedesi Kıdıralı'dır. Kıdıralı'nın kendinden küçük kardeşi İmanalı'nın oğlu Şadıkan, Isık-Göl'de parti bölge sekreteri olarak çalışırken “halk düşmanı” olarak suçlanır ve 1936 yılının sonbaharında hapse atılır. Amcasını arayan Abıkan yiyecek içecek alıp hapishaneleri gezer ancak bulamaz. Kısacası amcasından hiçbir şekilde haber alamaz. Abıkan, amcası Şadıkan'ı ararken 1937 yılındaki bir infaza da şahit olur. O zamanlar on yaşında olan Bübüyra ilkokulda gitmektedir. Kız kardeşi Sabiyra ile çoğu zaman evlerinin yakınında bulunan kerpiç fabrikasında saklambaç oynarlar. 1938 yılının ekim ayında Abıkan ailesini acilen toplar ve Kaşka-Su köyünde yaşayan arkadaşının evine gitmeleri gerektiğini söyler. Ancak Abıkan'ın hanımı bu yıl kışın erken geldiğini, arkadaşlarının da odun, kömürünün az olduğunu söyleyerek durup dururken onları neden rahatsız edelim, der. Abıkan komutanın emrinin bu şekilde olduğunu söyler ve aileyi acil toplayıp arkadaşının evine götürür. Böylece Çon-Taş'ta yaşayan Abıkan'ın ailesi de diğer ailelerle birlikte Çon-Taş'ı acilen terk ederler.

1937 -1938 yılları sadece Kırgızistan'da değil tüm Sovyetler Birliği'nde baskının en şiddetli olduğu dönemlerdi. Hatta bu dönemler Moskova'dan Kırgızistan'a “halk düşmanları”, “milliyetçiler” ile iyi mücadele edilmediği, hapse atılanların ve öldürülenlerin az olduğu, bu durumun Kremlin'i memnun etmediği yönünde eleştiriler de gelir (Aytmatova, 2007: 11). Moskova'nın bu eleştirisinden sonra 1938 yılının 5-8 Kasımında hapishaneler dolup taşar. Bunların arasında bir yıldır sorguda olan Kırgız'ın en üst düzey entelektüel insanları da vardı. Cengiz Aytmatov'un babası Törökul da bunlardan biriydi. Durum böyle olunca bu insanları kısa sürede ortadan kaldırma işi gündeme gelir. Ancak bu kadar insanı öldürdükten sonra gömülecek yer de lazımdır. Tam o sırada devlet siyasi idarelerinin aklına Bübüyra Kıdıraliyeva'nın saklambaç oynadığı kerpiç fabrikası yani hazır çukur gelir. 1938 yılının 5-8 Kasımında Frunze'de (Bişkek) mahkeme kararı alınır. Bu mahkemeye katılmak için Moskova'dan özel olarak SSCB'nin Yüksek Mahkemesinden askerî hâkimler Alekseyev, Zaytsev ve Batner de katılır. Muhakeme gizli yapılır (Aytmatova, 2007: 11). Mahkeme 137 kişiye ölüm cezası verir infazın hemen yapılmasını karara bağlar. Böylece ölüm cezasına çarptırılan insanlar o gece hapishaneden çıkarılır ve hapishane avlusunda sırayla kurşuna dizilir. İnfaz gecesinde polisler her yerde nöbet tutar, yerli halkın belli bir saatten sonra dışarı çıkmasına izin verilmez. Cesetler kamyonlara yüklenerek Çon-Taş köyüne götürülür, kerpiç fabrikasına topluca gömülür.

Ailesini arkadaşının evine götürdükten sonra Bübüyra'nın babası 2-3 gün arayla kendi evine gelip gider. Ondan sonra ailesi Abıkan'ı hep üzgün görür. Yirmi gün sonra Abıkan ailesini alıp Çon-Taş'taki evine döner. Yolda Abıkan, gördükleri karşısında hiç ses etmemelerini, hiçbir şey olmamış gibi davranmalarını ailesine tembihler. Çon-Taş'a yaklaşırken

kerpiç fabrikasının tavanının yıkılmış olduğunu ve fabrikanın yerinde bir toprak yığını bulunduğunu görürler. Küçük kız Bübüyra dayanamaz ve babasına saklambaç oynadığı kerpiç fabrikasının neden yıkıldığını sorar. Baba Abıkan kızına bu şekilde sormaya devam ederse babası başta olmak üzere ailede herkesin öldürüleceğini söyler. Bu en son konuşma olur. Bübüyra bundan sonra babasına hiçbir şey sormaz. Aradan bir buçuk ay geçmeden aralık ayının ortalarında etrafa çok kötü bir koku yayılır. Dayanılması mümkün olmayan bu kötü koku Bübüyra'nın annesi ile babasını çaresiz bırakır. Pencere ve kapıların küçük deliklerini bile keçe ile kapatırlar. Annesi iki kızına sürekli süt içirir. Babası ise ulumakta olan köpekleri susturmak için ağızına tereyağı koyar, telaşa düşer. Yağda ekmek pişirilir ve sürekli Kuran-ı Kerim'den sureler okunur. Ocak ayının aylı bir akşamında Abıkan hanımını acilen dışarı çağırır. Kızlar da annelerinin peşinden çıkar. Oynadıkları kerpiç fabrikasından çıkan bir nurun gökkuşağı gibi gökyüzüne dağıldığını görürler. İşte bu sır ilk kez 1973 yılında babadan kıza geçer. Abıkan kızı Bübüyra'ya şöyle der: "Amcamdan haber alamadım, çok eziyet çektim; benim gibi yakınlarını arayanlar olursa en azından onların haberi olsun. Bu sırrı kalbinde sakla, orada Kırgızların kaymakları yatıyor. Gün gelir de bunlar konuşulacak olursa gördüklerini, bildiklerini anlat. Bunu hiç unutma" (Aytmatova, 2007: 13). Bübüyra babası Abıkan'ın vasiyetini Sovyetler Birliği dağılına kadar bir sır olarak saklar. 1991 yılında komünizmin etkisi azalmaya başlayınca Bübüyra, babasının verdiği sırrı faş etme zamanı geldi diye düşünür. KGB'ye, Stalin'in zulmüne uğrayan ve öldürülen çok sayıdaki insanın yattığı toplu mezarın yerini göstermeye hazır olduğunu belirten mektup yazar. Aradan fazla zaman geçmeden Bübüyra Hanım'ın kapısını Bolot Abdrahmanov isimli KGB çalışanı çalar. Bübüyra Hanım, Bolot Abdrahmanov'a, her şeyi anlatır. 1991 yılının nisan ayında Bolot Abdrahmanov, çalışanları ile beraber Bübüyra Hanım'ı yanına alır ve tarif edilen yere gelir. İlk bir şey bulamazlar. Ancak Bolot Abdrahmanov'un ve Bübüyra Hanım'ın kararlılığıyla kazı devam eder ve sonunda toplu mezar bulunur. İşte bu toplu mezarda ulu yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov'un cesedi de suçlama belgesi ile beraber bulunur. 53 yıl toprağın altında kalmasına rağmen olduğu gibi korunan suçlama belgesi kazı yapanları şaşırtır. Kazı işlerini yöneten Bolot Abdrahmanov toplu mezarla ilgili şöyle demiştir: "Cesetler rastgele atılmıştır. Ocağın en dibinden başlayarak onar, on beşer olarak atılmıştır; her postanın üzerinin toprakla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Törökul Aytmatov'un suçlama belgesi birkaç sayfadan ibarettir, tamamıyla sağlamdır" (Aytmatova, 2007: 15). Ancak hava ile temas eder etmez ufalanmaya başlayan belgelerin hemen resimleri çekilmiştir. Kazıya katılanlardan biri olan dönemin Cumhuriyet Başsavcısı Şayloo Aymambetov bunları bildirmiştir:

Çon-Taş köyünde tespit edilen toplu mezarda 137 kişinin cesedi bulunmuştur. Kafataslarının art kısmı delik olduğundan hepsinin sırtı dönük olarak başından

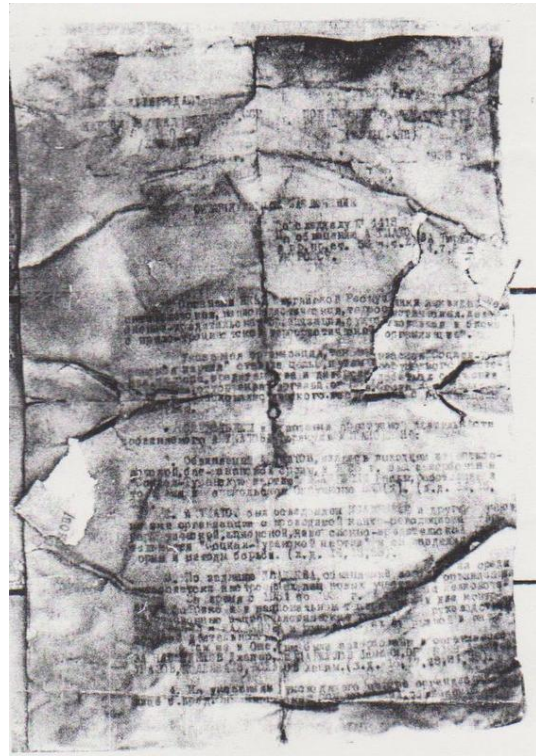
vuruldukları anlaşılmıştır. Ancak sadece iki kişinin tam kalbinden vurulmuş olma ihtimali vardır. Bunlar büyük ihtimalle Törökül Aytmatov ile Cusup Abdrahmanov olmalıdır. Çünkü bu iki insanın suçlama belgelerindeki kan izi söz konusu belgelerinin ceketin iç cebinde olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca kazıda bulunan cesetler arasından iki kafatasında öbürleri gibi delik yoktu (Aytmatova, 2007: 19).

Suçlama belgelerinin cesetlerle birlikte bulunması düşündürücüdür. Sovyet sistemine göre mahkemeye çıkmadan bir gün önce zanlının eline suçlama belgesi verilir ve “Suçlama belgemi okudum, kabul ediyorum.” yazdırarak imzalatılırdı. Arşive göre 1938 yılının 4 Kasımında Törökül Aytmatov ile Cusup Abdrahmanov’un suçlama belgelerinin kendilerine teslim edildiği bellidir. Yine araştırmacıların tahminine göre suçlama belgelerini ellerine alan Törökül Aytmatov ile Cusup Abdrahmanov ertesi günkü mahkemeye hazırlık olsun diye belgeleri ceketlerin cebine koymuşlardır.

Bu toplu mezar 2000 yılında Kırgızistan’ın ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev’in başkanlığında “Ata Beyit” adıyla tekrardan düzenlenmiştir. Cesetler dinî usullere göre kefenlenerek tek tek gömülmüştür. Günümüzde bu mezarda 1938 yılında Stalin’in zulmüne maruz kalan ve “halk düşmanı” yaftasıyla öldürülen 137 Kırgız aydınının cesedi bulunmaktadır. 2008 yılında vefat eden yazar Cengiz Aytmatov’un cesedi de kendi vasiyeti üzerine “Ata Beyit” mezarlığına babasının yanına defnedilmiştir.

Resim 1: Törökül AYTMATOV

Resim 2: Törökül Aytmatov’un suçlama belgesi¹

¹ 1 ve 2. Resim R. Aytmatova’nın *Tarihtin Aktay Baraktarı* isimli eserinden alınmıştır.

Foto 1: Çon - Taş köyünde bulunan toplu mezar

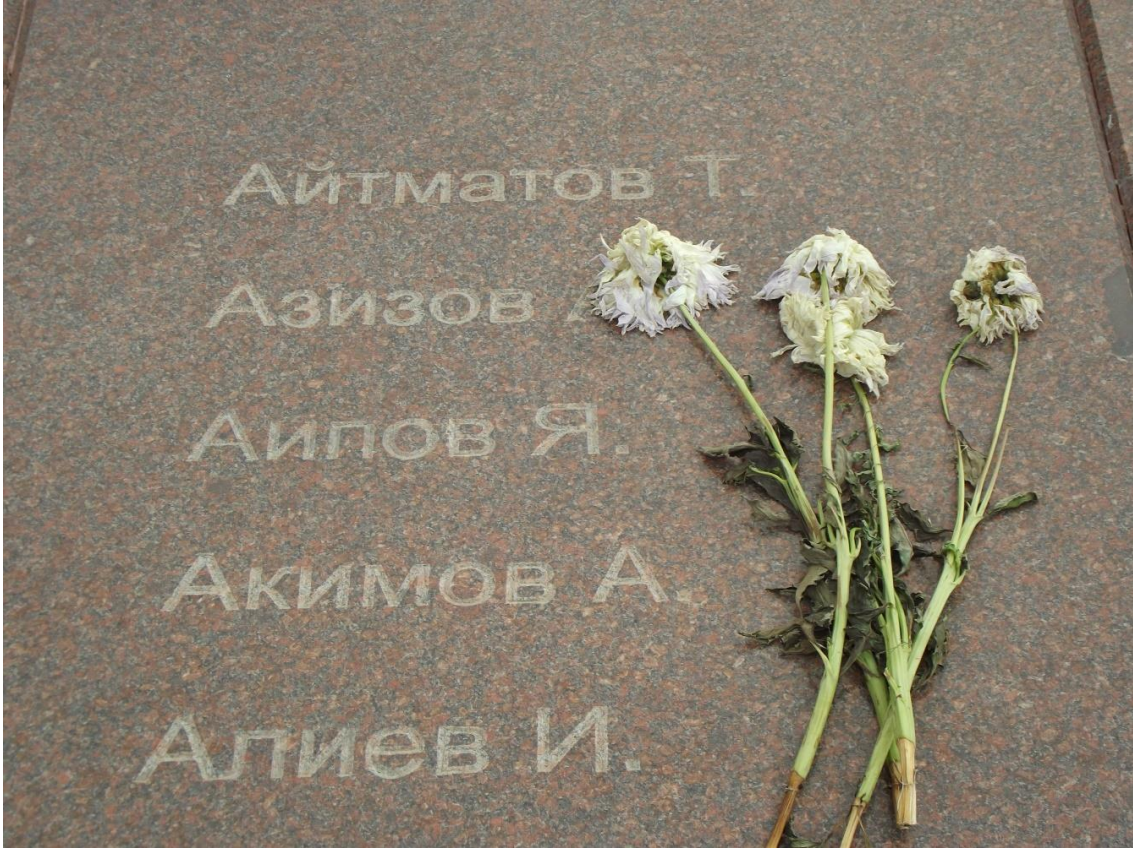

Foto 2: Toplu mezarda bulunan aydınların şimdiki mezarı.

Foto 3: Ata - Beyit Mezarlığının Girişi

Foto 4: Ata - Beyit Mezarlığının Genel Görüntüsü²

² 1, 2, 3, 4, 5, 6 numaralı resimler yazar tarafından çekilmiştir.

Cemile ve Daniyar

Cengiz Aytmatov “Cemile” uzun hikâyesini Moskova’daki Uluslararası Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsünde okurken yazmıştır. Eserin ilk ismi “Müzik.” Bu ismin, Daniyar ile Cemile’nin çalışırken söyledikleri aşk türkülerinin ezgisinden yola çıkarak verildiği şüphesizdir. Yazar bununla ilgili şöyle diyor:

Ben şimdi bir arabaya bindiğimde araba teyplerinden pop ya da rok türü müzik seslerini duyuyorum. Benim sevgili Daniyarım günümüzde yaşıyor ve bu müzikleri dinliyor olsaydı, şimdiki zamanın aşk insanlarına acırdı. Çünkü onların yerine hazır teyp ve radyolar söylüyor. Daniyar için yol, türküydü; kutsal, temiz aşkını yağmur gibi dökecek kutsal ezgilerin pınarıydı (Aytmatov, 2009: 486).

Moskova’da yayımlanan “Noviy Mir” (Yeni Dünya) dergisinin baş redaktörü A. Tvardovskiy eserin isminin “Müzik” yerine, eserin başkahramanı Cemile’nin adını taşımasının daha uygun olacağı fikrini öne sürer. Bu, yazarın hoşuna gider ve fikri hiç düşünmeden kabul eder.

Yazar “Cemile” uzun hikâyesini gerçek hayattan almıştır. Akrabalarının evinde geçen bir olay yazarın “Cemile” uzun hikâyesini yazmasına sebep olmuştur. Cengiz Aytmatov’un uzak akrabalarından birinin iki oğlundan büyüğü evlenir. Sonra da İkinci Dünya Savaşı başlar. Evlenen çocuk yaşının genç olmasına rağmen kardeşiyle beraber savaşa çağırılır. Eserdeki Cemile’nin kocasının prototipi işte bu delikanlıdır. Sonra bu ailenin iki oğlu da savaştan dönmez. Cemilenin prototipi ise komşu köyden Şeker’e gelin gelmiş, çok neşeli, esmer güzeli genç bir kadındır.

1942-1943 yıllarında Kafkasya’dan Kırgızistan’a çok sayıda insan sürülür. Onların çoğu Çeçen, Karaçay, Çerkez ve Türk’tü. Bu insanlardan bazıları Sibiryaya bazıları da Orta Asya’ya sürülmüştür. Sovyet Hükûmeti ise bu durumu “Asıl Ata Yurduna Dönmek” olarak açıklamıştır. Bu sıralar savaşta yaralananlar da ülkelerine dönerler. Daniyar’ın prototipi de bu şekilde terhis edilenlerden biridir. Daniyar, Kazakistan’da doğmuş ve çocuk esirgeme kurumunda büyümüştür. Cengiz Aytmatov çocukluğunda işte bu iki insanın aşkına şahit olmuştur. Şöyle der yazar: “Onlar, küçük bir çocuğun gözlerinin kendilerinin üzerinde olduğunu nereden bilsinler. Ben de hiç ilgi çekmeyen, küçük, esmer, zayıf bir çocuktum. Bazen Daniyar, Cemile’yi bazen de Cemile, Daniyar’ı bekledi. Koca koca çuvalları ikisi beraber taşır, at arabasına beraber binerlerdi” (Aytmatov, 2009: 488).

Demek ki Cemile yazarın yengesidir. İşte bu yenge Cemile ile Daniyar bir gece kaçıp giderler. “Cemile” uzun hikâyesinde Daniyar ile Cemile kaçıp giderken peşlerinden koşan

çocuk Seyit, geleceğin yazarı Cengiz Aytmatov'un ta kendisidir. Çünkü onların kaçtıkları anlaşılınca kabile büyüklerinden Karakız Hanım, aynı zamanda Cengiz Aytmatov'un halası Cemile'nin geri dönmesi için Cengiz Aytmatov'u peşlerinden gönderir. Cengiz Aytmatov, Cemile ile Daniyar'ın ardından istasyona gelir ve onları el ele giderken görür, Cemile'ye geri dönmesi gerektiğini, evdekilerin onu çağırdığını, ona kızmayacaklarını, onu affedeceklerini söyler. Ancak Cemile'nin kararlılığını görünce Cengiz Aytmatov onu çağırmaya geldiği için utanır, eve geri döner. Eve gelip durumu anlatınca Karakız Hanım “*Soyumuzu rezil etti!*” diyerek Cemile'ye beddua eder. Cengiz Aytmatov'a “*Sen bunların ilişkisini biliyordun da, sakladın mı?*” (Aytmatov, 2009: 488) diye kızar.

Zamanında “Cemile” uzun hikâyesi Komünist Parti politikasına uymadığı ve sosyalist realizmden uzak olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Çünkü Sovyet döneminde aile bütünlüğüne önem verilir, eşinden ayrılanlar kınama cezası verilerek parti üyeliğinden ve işinden atılırdı. Oysa yazar gerçek hayatı yazmış realist bir yazardır. Yazar, "Cemile" hikâyesi ile ilgili olarak şöyle der: “Savaş insanoğluna sadece yoksulluk ve kayıp getirdi dersek savaşı hafife almış oluruz. Savaş aynı zamanda toplumdaki insanın edebine ahlakına el uzatmış, asırlar boyunca devam etmekte olan gelenek görenek, örf âdetlerini yıkıp geçmiş ve ailenin, toplumun yazılmamış kanunlarını bozmuştu. Ben hikâyemde bunları anlatmak istemişim” (Aytmatov, 2009: 486).

Gerçek İsmail ve “Yüz Yüze”

Cengiz Aytmatov “Yüz Yüze” uzun hikâyesini de Moskova'da Maksim Gorki Uluslararası Edebiyat Enstitüsünde öğrenciyken yazmıştır. Yazar bu eseriyle ilgili hatırasını şöyle anlatır:

Yüz Yüze uzun hikâyemi Moskova'da öğrenciyken yazdım. Daha yeni bitirmiş, mürekkebi henüz kurumamış eserimi birine okumak, fikrini almak istedim. Kırgızca yazdığım eseri Moskova'da kime okuyabilirdim ki. Ancak Kırgız edebiyatçı, eleştirmen Keneşbek Asanaliev de Moskova'da yaşıyordu. Keneşbek Asanaliev'i aradım. Durumu anlattım. Moskova Oteli'nin önünde buluşmaya karar verdik. Buluşup selamlaştıktan sonra sakin bir yer aradık. Otelin içine girdik. Koca otele sakin bir yeri zar zor bulduk. Birimiz bir koltuğa, birimiz de bir sandalyeye oturduk. Oturur oturmaz ben hemen Kırgızca eserimi okumaya başladım. Eserimi iki saat boyunca hiç durmadan okudum. Ben okurken Keneşbek Asanaliev müdahale etmeden, dikkatli bir şekilde, olayları yaşayarak dinliyordu. Hikâyeyi okuyup bitirdiğimde övgülerini yağdırdı. Sonra aniden ‘Buradaki İsmail gerçekten yaşamış mı?’ diye soruverdi (Aytmatov, 2009: 479).

Yüz Yüze de tıpkı Cemile gibi hayattan alınmış bir eserdir.

Yazar, bu eseri yazdığına tecrübesiz olduğunu, bundan dolayı İsmail ismini değiştirmeden kullandığını söyler. Gerçek İsmail hayatı seven, neşeli, canlı, gülüp oynayan, at düşkününü bir insandır. Ayrıca çok cesur birisidir. Savaş döneminde yazarın köyü Şeker’de ilk “asker kaçağıdır”. Eserde anlatıldığı gibi dağlara saklanarak yaşadığı gerçektir. Cengiz Aytmatov küçükken halkın İsmail ile ilgili konuştuklarını duyardı. Halk “Tüm erkekler savaşta canları pahasına savaşırken, o kaçıp canını korumaya çalışıyor.” diyerek İsmail’i sevmezdi. Ancak İsmail’den sonra da savaştan kaçanlar çoğalır. Savaş sona erdikten sonra İsmail yakalanır ve on yıla mahkûm edilir. Yazar eseri yazdığı sırada İsmail Sibirya’da hapisanedeydi. Hatta bir gün yazar İsmail’den bir mektup alır. Mektupta “Duyduğuma göre savaştan kaçan benim ile ilgili bir eser yazmışsın. İki oğlum var, ikisi de Sovyetler Birliği’nde askerlik görevini yapmaktadır. Anladın mı? Şimdi her şey yolunda” (Aytmatov, 2009: 481) der ve iki oğlunun resmini de gönderir. Gerçek İsmail 1990 yıllarında vefat etmiştir. Eserde İsmail küçük çocukları olan komşu dul kadının ineğini çalar. Bu epizot ise yazarın çocukluğunun en zor günlerinden alınmıştır.

İnsan Öldürmek Üzere

1943 yılın şubat ayında savaşın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde yazar 15 yaşındayken inekleri çalınır. Yazarın hatıralarına göre ineğin ismi Sukra’dır. Bir ailenin tek umudu olan Sukra, gebedir baharda buzağılaması beklenmektedir. Cengiz Aytmatov, annesi ve kardeşleri, Sukra doğurduktan sonra bol bol süt, kaymak, yoğurt yeme hayalleri kurarlar. Sukra’ya bakma görevi evin büyüğü ve erkeği olan Cengiz Aytmatov’a verilir. Kendilerinin ahırını olmadığı için muhtardan izin alarak geceleri ineklerini kolhozun ahırına bağlarlar. Cengiz Aytmatov’un ilk işi sabah erkenden çobanların bile gitmediği saatte kolhozun ahırına gidip Sukra’ya su ve yem vermektir. Bir gün her zamanki gibi Cengiz Aytmatov sabah erkenden kışın dondurucu soğuşuna aldırmaksızın ahıra gelir. Ancak ahır boş görünür. Çıldırır, ağlar, koşar, etrafa bakar. Ancak Sukra’yı bulamaz. Ailenin tek umudu olan ineğin çalındığını anlar. Annesine haber vermek için eve koşar. Haberi duyan hasta annesi ile kardeşleri bağıra bağıra ağlarlar. Eşleri savaşa giden komşu kadınlar gelir, onlar da beraber ağlaşırlar, hırsıza beddualar ederek ağıt yakarlar. Yazar sonradan bu olayla ilgili “Hiç abartmadan söylüyorum ki bu olay bizim için, güneşin bir daha doğmamak üzere batması ve sonumuzun gelmesi gibiydi,” der (Aytmatov, 2009: 436). Cengiz Aytmatov evdeki manzaraya daha fazla dayanamaz. Evden çıkar ve köyün tek traktörcüsü olan Temirbek’in evine gelir. Cengiz Aytmatov, Temirbek ile beraber çalışmaktadır. Temirbek traktörüyle tarla sürer, Cengiz Aytmatov ise dereden traktöre su taşır. Köyde tek traktörü çok eski olduğu için sık sık su kaynatmaktadır. Kısacası traktörün suyunu

soğutmak Cengiz Aytmatov'un işidir. Cengiz Aytmatov, Temirbek'in tüfeği olduğunu bilmektedir. Onu isteyecek, hırsızı öldürecektir. Cengiz Aytmatov, Temirbek'in evine geldiğinde onu ateşler içinde yatakta bulur. Olayı anlatır ve tüfeğini ister. Temirbek duvarda asılı duran tüfeği gösterir "Al, hasta olmasaydım, o soysuz namerdi kendim vururdum," der. Tüfeği alan Cengiz Aytmatov intikam ateşiyle hırsızı bulmak üzere yola çıkar. Boğazı kurudukça kar yer. Kara, kışa, soğuğa bakmaksızın her tarafı arar fakat hırsızı bulamaz. Kardeşi ile sırayla giydiği ayakkabı paramparça olur. Bir anda yazarın aklına "Jambıl'a pazara götürmüş kesip satıyordur." fikri gelir. Bir gece hiç durmadan koşarsa Jambıl'a ulaşabileceğini düşünür. Dağın eteğindeki yoldan Jambıl'a doğru koşmaya başlar. Yazarın amacı inek kesilmiş bile olsa derisinden tanıyarak hırsızı yakalayıp öldürmektir. Yazarın o andaki düşüncesi sadece hırsızı yakalamak olduğundan karşısında eşekle gelen ihtiyar adamı bile fark etmez. Başında eskimiş deri şapkası olan, ilk bakışta çok yoksul birisini andıran, apak sakalı göğsünü örten bu adam aniden karşısına çıkınca selam vermeyi bile unuttur. Hiçbir şey olmamış gibi yanından geçip giderken ihtiyar adam "Baksana oğlum. Birini öldürmeye mi gidiyorsun?" diye seslenir. Cengiz Aytmatov hiç duraksamadan "Evet, öldüreceğim!" cevabını verir. İhtiyar adamla yüz yüze gelir, yüzüne bakar ve zayıf yüzündeki sıcaklığı görür. "Acele etme oğul. Neden öldürmek istiyorsun?" der ihtiyar. Cengiz Aytmatov olan biteni anlatır.

Öyle mi, der aksakal. Kötü olmuş. Hem de çok kötü olmuş. Fakat sen beni dinle. İntikam almak çok kötüdür. Ne olursa olsun insan öldürmeyi düşünmemelisin. Beni, bu ihtiyarı dinle. Öldürme! Evine dön. Hayatta onun gibi namertler mutlaka cezasını çekerler. Bana inan. Sen hırsızı öldürmekten vazgeçersen mutluluk seni arar bulur. Öylesine konuşuyor sanma. Bir zamanlar dediklerimi hatırlarsın. Evine dön oğul. Birini öldürmeyi hiçbir zaman düşünme (Aytmatov, 2009: 440)

der ve yoluna devam eder. Cengiz Aytmatov ne yapacağını şaşırır, bağıra bağıra ağlar ve evine döner.

Djers İneği ve Selvi Boylum Al Yazmalım

Cengiz Aytmatov "Selvi Boylum Al Yazmalım" eserini yazdığı dönem Frunze'de zootekni uzmanı olarak çalışıyordu. Yazar zootekni uzmanı olarak çalışırken İngiltere'nin güneyinde Djers adasında yetişen ineklerin yüzyıllardan beri bol sütüyle meşhur olduğunu duyar. Rengi sarı ancak kahverengi benekleri olan bu inekler aynı zamanda sütünün yağlılığı ile de meşhurdur. Normalde inek sütünün yağ oranı yüzde 3,5 iken, Djers ineğinin yağ oranı yüzde 5,6'dır. Cengiz Aytmatov da işte bu Djers inekleri ile Kırgızistan yaklarını çiftleştirip yeni bir inek yetiştirmeyi düşünür. Bu fikrini çalıştığı kuruma anlatır, onlar da kabul eder. Bu teklifi kabul edilir edilmez hemen Petersburg üzerinden Gatçına şehrine yola çıkar. Gatçına, Ekim

Devrimine kadar Rus çarlarının ailelerinin yaşadığı bölgedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında cins hayvanların hepsi Gatçina'ya getirilir ve buradan başka yerlere dağıtılırdı. Cengiz Aytmatov Gatçina'dan Djers ineği alarak Kırgızistan'a döner. Kırgızistan'da yaklar sadece Tanrı Dağlarında (Narın) bulunur. Cengiz Aytmatov yak getirmek için Narın'a yola koyulur. Frunze'den Narın'a giderken "Dolon" adında 3030 metre yüksekliğinde bir geçit vardır. Yol uzun olduğundan Cengiz Aytmatov, Dolon'da bir gece konmak zorunda kalır. Yol kenarına yolcular için yapılmış çok eski bir evde geceler. Bir kadın, ışıkları yakıp yolcuların yatacak yerini hazırlar. Birkaç yatak konulmuş büyük odadaki yatakların çoğu boştur. Bir köşede iki şoför sarhoş bir şekilde sohbet ediyorlar. Cengiz Aytmatov'a verilen yatak bu iki şoförün yatağının yanındadır. Konuşmalarından birinin dışarıda römorklu kamyonun şoförü olduğunu anlar. İki adam Cengiz Aytmatov'a bakmadan kendilerince yüksek sesle sohbete devam ederler. İşte bu sırada Cengiz Aytmatov istemeden de olsa sarhoş şoförün hayat hikâyesini dinlemek zorunda kalır. Kamyon şoförü bu Dolon'da sevdiğinin yaşadığını, buradan geçerken her seferinde onu gördüğünü, ancak kızın yüzüne bile bakmadığını, ona nasıl âşık olduğunu kısacası yaşadığı aşk hayatını baştan sona kadar anlatır. Böylece Cengiz Aytmatov "Selvi Boylum Al Yazmalım" hikâyesini Tanrı Dağlarına yolculuk yaparken bulmuştur (Aytmatov, 2009: 484).

Çocuk ve Savaş

Cengiz Aytmatov'un eserlerinin hemen hemen hepsinde mutlaka bir çocuk karşımıza çıkmaktadır. "Cemile"deki Seyit, "Yüz Yüze"deki Asantay, "Erken Gelen Turnalar"daki Acımurat ile Sultanmurat, "Beyaz Gemi"deki Adsız çocuk, "İlk Öğretmen"deki Altınay, "Gün Olur Asra Bedel"deki Ermek ile Daul, "Toprak Ana"daki Canbolot... Bunların hepsi de babalarını bekleyen çocuklardır. Bu babalarını bekleyen çocuklar, küçük yaşta acı bir şekilde babasını kaybeden yazarın ta kendisidir. Yazarın küçükken yaşadığı olaylar onun çocuk ruhunda derin izler bırakmıştır. Sonradan da yaşadığı bu zor günleri eserlerinde anlatmıştır. Yazarın eserlerindeki çocuklar, erkeklerin hepsi savaşta olduğu için çalışmak zorunda kalan birer kahramandır. Eserde geçen bütün bu epizotlar da yazarın çocukluk kaderini anlatır bize. Cengiz Aytmatov da henüz 14 yaşındayken köyde çeşitli işlerde görev almıştır. Dönemin en zor ve en ağır işlerinden biri olan savaş vergisini toplama işi, okuma yazma bildiği için Cengiz Aytmatov'a verilmiştir. Yazar sonradan kıtlık içinde zor şartlarda yaşayan halktan vergi toplamanın ne kadar da çok zor olduğunu anlatmıştır. Kendi karınlarını doyuramayan halk savaş vergisini ne yapıp edip ödemek zorundaydı. Yazar bu işiyle ilgili bir hatırasında şunları anlatır:

O zaman ben on dört yaşındaydım. Bu işi hiç sevmezdim. Gittiğin her yerde “ver”, “öde”, “getir” demek zorunda kalırsın. O zaman paranın da değeri yoktu. Bir pud³ mısırın fiyatı 3000 ruble, maaş 50 ruble idi. Halk savaş vergisinden kurtulmak için elindeki patatesi, mısırı pazara götürür satar, parasını getirir bana verirdi. Şimdi o günleri hatırladıkça o zamanki halkın sabrına şaşırıyorum. Çocuk da olsam işimden dolayı her ailenin yaşadığı zorluğu görmüş, bununla beraber insanımızın sabrına, dayanıklılığına şahit olmuştum. Onlardan topladığım para benim için özeldi. Onların para olduğunu, değerli bir madde olduğunu düşünmezdim. Ben topladığım paralara özenle davranırdım. Çünkü bunda halkımın alın teri vardı. Bütün gün vergi topladığım için akşam eve geldiğimde yorgunluktan hiçbir şey hissetmeden uyuyakalırdım (Aytmatov, 2009: 446).

Savaş ve “Kara Haberler”

Savaştan gelen ölüm haberlerine Kırgızlar “kara kagaz” yani kara kâğıt derlerdi. Kırgızların adını “kara kagaz” koydukları belge Moskova’dan gelirdi. Savaştan gelen ölüm haberini merhumun ailesine ulaştırma görevi de okuma yazma bildiği için Cengiz Aytmatov’a verilmişti. Yazarın dediğine göre o yıllarda Şeker köyüne haftada en az iki tane “kara kagaz” gelirdi. Ancak Kırgız örfüne göre gelen kara haberler öncelikle köyün aksakallarına ulaştırılırdı. Sonra da köyün aksakalları toplanıp Cengiz Aytmatov’u yanlarına alıp kara haberi duyurmak için merhumun ailesine giderlerdi. Yazar bununla ilgili bir hatırasında şöyle der:

Ben kâğıdı açar okurdum. Ev ağıtlarla, ağlamalarla, bağırışlarla, lanetlerle dolardı. Konu komşu, akrabalar gelirdi. Erkekler ‘Oy kardeşim oy!’ diye bağırırlardı. Ben ise o kadar gürültünün arasında lal olmuş gibi sessiz bir şekilde onlara bakakalırdım. Küçük olmama rağmen bazen kendi kendime ‘Neden kara haberleri ben duyuruyorum? Halkın kara habercisi neden benim? Neden bu kadar acıların şahidi oluyorum?’ diye sorardım. Bu görevi bana kolhoz muhtarı vermişti. Kendisi okuma yazma bilmiyordu. Merkezden gelen belge çok önemliydi. Bundan dolayı okuma yazma biliyorum diye bu görevi bana vermişti. Bizim köylülerin hepsi beni iyi tanırlardı. Bana iyi davranırlardı. Ancak benim kara haber getiren biri olduğumu da unutmuyorlardı. Bazen birinin evine yaklaştığımı gördüklerinde kadınlar bana şüpheyle bakar, sonra da “Evimize girme, defol git, girme!” diye bağırırlardı (Aytmatov, 2009: 453).

Yukarıda da anlattığı gibi 1942 yılında Cengiz Aytmatov 14 yaşında okulu bırakıp çalışmak zorunda kalır. 1945 yılında savaş sona erince okuluna devam eder. 1946 yılında sekizinci sınıfı bitirdikten sonra Jambıl’daki veteriner okuluna başlar ve okulu 1948 yılında

³ Bir pud 16 kilodur.

pekiyi derecesi ile bitirir. Aynı yıl Frunze'deki Kırgız Ziraat Enstitüsünü kazanır ve buradan da 1953 yılında mezun olur. Dolayısıyla Cengiz Aytmatov hayvanlardan da iyi anlar ve eserlerinde hayvanlardan sıkça bahseder. “Gün Olur Asra Bedel”deki deve Karanar ile “Elveda Gülsarı”daki Gülsarı isimli at buna en iyi iki örnektir.

Yazar 1990 yılından itibaren SSCB'nin ve Kırgız Cumhuriyetinin diplomatik işlerinde görev almıştır. 16 Mayıs 2008'de Tataristan'da iş seyahatindeyken rahatsızlanan yazar, Almanya'nın Nürnberg şehrine hastaneye götürülür ve tedavi gördüğü hastanede 10 Haziran 2008'de hayata gözlerini kapar.

Kırgız halkı çok sevdiği evladının heykelini 30 Ağustos 2011'de Bişkek'teki Ala-Dağ Meydanı'na dikmiştir. Heykelin açılış törenine Kırgızistan cumhurbaşkanı, başbakanı başta olmak üzere çok sayıda insan katılmıştır.

Sonuç

Cengiz Aytmatov, eserlerinde Kırgız halkının çok önemli tarihî bir dönemini yansıtmayı amaç edinmiştir.

Kendisinin de söylediği gibi eser deyince yazarın aklına İkinci Dünya Savaşı gelir. Çocukluğu savaş dönemine denk geldiği için eserlerinin çoğunda savaşı anlatmıştır. İkinci Dünya Savaşının bütün tragedyası “Cemile”, “Erken Gelen Turnalar”, “Toprak Ana”, “Yüz Yüze” adlı eserlerinde çok güzel bir şekilde anlatıldıysa, Sovyet toplumu, Sovyet coğrafyası, Sovyet insanının hayatı ve ölümü, aşkı ve çilesi, eskisi ve yenisi, iyilik ve kötülüğü, mertliği ve namertliği ise “Beyaz Gemi”, “Gün Olur Asra Bedel”, “Selvi Boylum Al Yazmalım”, “Kıyamet” eserlerinde anlatılmıştır. Demek ki Cengiz Aytmatov'un gerçekçiliği çocukluğunda yaşadığı, gördüğü olayların kalbine damga gibi basılmış olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim çocukluğu Cengiz Aytmatov gibi savaş dönemine denk gelen yazar Sagındık Ömürbayev şöyle der:

Biz o zamanlar bedenimizden büyük giysiler giyer, kendimizden büyük hayaller kurardık. Ey bizim çocukluğumuzun denk geldiği zor savaş günleri! Ey savaş, bizi ayazında dondurdun. Bizim çocukluğumuzun geçtiği küçük köyler, ıssız dağlar şimdi bize ana baba gibi görünüyor. Savaşa giden babalarımıza olan özlem şimdi de kalbimizi sızlatıyor. O köylerde bizim babalarımızın kokuları var. Onları hatırladıkça şimdi de gözlerimden yaş gelir.

Ey, tertemiz çocukluk aşkımız. Biz de Sultanmurat gibi aşkın cefasını çekmedik mi? Biz de Sultanmurat gibi âşık olup geceleri uyumadan geçirmedik mi? Sevdiğimiz kızı bir görebilmek için sokaklara düşmedik mi? İşte o günkü bizim çocukluk duygularımız şimdi ‘Erken Gelen Turnalar’ hikâyesinde yepyeni, yemyeşil bir

şekilde yaşamına devam ediyor. İşte bizim bindiğimiz atlar, bizim bindiğimiz at arabaları. İşte bizim tuttuğumuz pulluklar. O pullukları çeken zayıf atlara binip Sultamurat gibi masallardaki kahramanları özenmedik mi? Savaşa giden babaların, ağabeylerin yerine kalan biz çocukların büyük çabası zaferin kazanılmasında pay sahibi değil midir? (Artıkbayev, 2004: 465).

Görüldüğü gibi "Erken Gelen Turnalar" uzun hikâyesi çocukluğu savaşa denk gelen o dönemdeki bütün neslin hikâyesidir.

Savaş döneminde kolhozda tahsildar, sekreter olarak çalışan yazarı bu işler de çok etkilemiştir. O yıllarda yaşadıkları, gördükleri, duydukları yazarın "Cemile", "Yüz Yüze", "Toprak Ana", "Erken Gelen Turnalar" uzun hikâyelerini yazmasına sebep olmuştur. Çünkü Cengiz Aytmatov kendisinin de dediği gibi çocuk dünyasıyla dehşet verici olayların, insanoğlunun katlanması zor olan eziyetlerin, insanı ezip geçen üzüntülerin tam ortasındaydı. Kim bilir belki de Cengiz Aytmatov yaşadıkları zor günleri insanlara anlatmak için edebiyat dünyasına girmiştir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tabiat ve eşya büyük bir ustalıkla ele alınmıştır. "Cemile"deki kavurucu sıcak, "Yüz Yüze"deki puslu kış günleri, "Toprak Ana"daki yıldızlı gece kısacası bütün eserlerindeki canlı, cansız doğa görüntüleri, halkın kullandığı günlük eşyalar resmi çizilmiş gibi ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Okuyucu eseri okurken kahramanların kalp atışlarını duyabilir.

Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov öldürüldüğünde sadece 34 yaşındaydı. Zaten etnik temizlikte öldürülenlerin en büyüğü 37 yaşındaydı. "Yönetim Sovyetlerindir, toprak ise çiftçinindir" sloganına inanan vatan evlatlarını işte bu Sovyet yönetimi cezalandırmış, gencecik hayatları söndürmüştür. Cesetler bir çukura rastgele atmış, 53 yıl boyunca nerede oldukları belirsiz kalmış ve ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla acı gerçek ortaya çıkmıştır. Merkeze yaranmak için saç kes deyince baş kesen yerli yöneticiler yüzünden Törökul Aytmatov ile sadece akraba olduğu için kardeşi Rıskulbek, amcası Alımkul hiç suçsuz yere tutuklanmış ve bir daha geri dönmemişlerdir. Sovyetler Birliği dağılıp Çon-Taş köyündeki toplu mezar bulunana kadar babasının nerede gömülü olduğunu bilemeyen yazar "Toprak Ana" romanın epigrafisi olarak "Baba, senin için anıt dikemedim. Senin nerede gömüldüğünü bile bilmiyorum. Bu eserimi sana, babam Törökul Aytmatov'a armağan ediyorum" (Aytmatov, 2009: 118) demekten başka bir şey yapamamıştır.

Foto 5: Cengiz Aytmatov'un mezar anıtı

Foto 6: Cengiz Aytmatov'un mezarı

Kaynaklar

- ARTIKBAEV, K. (2004). *XX. Kılımdağı Kırgız Adabiyatının Tarihi*. Bişkek: TAC Yayıncılık.
- AYTMATOV, Ç. (2009). *Balalığım. Çıgarmalar Cıynagı*. C. 2. Bişkek: Uçkun Yayıncılık.
- AYTMATOV, Ç. (2009). *Samançının Colu. Çıgarmalar Cıynagı*. C. 5. Bişkek: Uçkun Yayıncılık.
- AYTMATOV, Ç. (2009). *Aalam Cana Adam. Çıgarmalar Cıynagı*. C. 8. Bişkek: Uçkun Yayınları.
- AYTMATOVA, R. (2007). *Tarihtin Aktay Baraktarı*. Bişkek: Biyiktik Yayıncılık.
- AKMATALIEV, A. (2012). *Kırgız Adabiyatının Tarihi*. C. 7. Bişkek: Poligrafbumresursı Yayıncılık.
- CAKIPBEKOV, A. (2008). *Biz Babasız Büyüdük*. çev. O. Söylemez, K. Göz. Ankara: Bengü Yayıncılık.
- ORMUŞEV, A. (1993). *Törökul Aytmat Uulu*. Bişkek: Renessans Yayıncılık.
- PLOSKIH, V. (1993). *Törökul Aytmat Uulu*. Bişkek: Renessans Yayıncılık.